

Úvod:

Fonetika

Fonetika je přírodní věda na pomezí lingvistiky, anatomie, fyziologie a fyziky (akustiky). Zkoumá zvuky (fóny), třídí je a klasifikuje. Fonetika zkoumá zvukovou stránku jazyka z různých aspektů, tedy hlavně fyziologickou činnost mluvidel a akustickou podstatu zvuků. Ačkoliv jsou výsledky fonetického výzkumu hojně využívány

v lingvistice (zejména fonologii), nepatří fonetika přímo mezi lingvistické disciplíny.

Ve starověku existují většinou jen nepřímé důkazy toho, že se lidé zabývali zvukovou stránkou jazyka. Takovým důkazem je zejména hláskové písmo, které ve 13. století př. n. l. vytvořili Feničané. Řekové hláskovou abecedu doplnili o samohlásky. Zmínky o mluvené řeči najdeme u Hippokrata (5. století př. n. l.) a Aristotela (4. století př. n. l.).

Největší pozornost věnovali výslovnosti Indové. Od 4. století př. n. l. vytvořili propracovaný popis výslovnosti sanskrtu, artikulace slabik a hlásek a jejich klasifikaci, ze které pak čerpaly evropské práce na počátku 19. století.

Ve středověku a v následujících staletích byl zájem o zvukovou stránku jazyka jen sporadický. O určitém zájmu svědčí snad jen reformy pravopisu.

V 18. století se problematikou výslovnosti zabýval Johann Wolfgang von Kempelen ve snaze o vytvoření mluvicího stroje. V roce 1781 Hellweg navrhl trojúhelníkové schéma výslovnosti samohlásek.

Na počátku 19. století vyvstala potřeba bližšího popisu jednotlivých hlásek pro účely historické a srovnávací gramatiky, zejména pro objasnění fonetických změn. Zpočátku se používalo přímé pozorování mluvidel. Rozvoj přírodních věd (anatomie, fyziologie, akustiky) umožnil později použití různých přístrojů, které umožňovaly podrobnější zkoumání.

Tzv. experimentální fonetice se v poslední čtvrtině 19. století věnovali E. Sievers v Německu, Henry Sweet a Daniel Jones v Anglii a Paul Passy a Pierre Rousselot ve Francii. Poslední jmenovaný zřídil roku 1897 v Paříži první fonetickou laboratoř.

Přesné experimentální metody a popisy však přestaly lingvistickým potřebám stačit. Způsobily na začátku určitou krizi fonetiky, která nakonec vedla ke vzniku tzv. funkční fonetiky, později nazvané fonologie.

S rozvojem záznamové techniky se v první polovině 20. století rozvíjela fonetika akustická, po 2. světové válce byly poprvé využity přístroje pro spektrální analýzu mluvené řeči. V současnosti se k výzkumům ve fonetice využívá výpočetní technika. **Rozdělení fonetiky:**

Fonetika artikulační, která se zabývá tvorbou fónů (zvuků) ve zvukovém ústrojí. Na základě této disciplíny se potom fóny dělí podle místa tvorby (např. pozice jazyka, zubů, otevření dutiny ústní atd.)

Fonetika akustická, která studuje přenos zvuků prostředím, jejich frekvence apod.

Fonetika percepční, která zkoumá, jak posluchač zvuky přijímá.

Další možné dělení je na fonetiku obecnou a speciální, přičemž **obecná fonetika** se zabývá tvořením fónů obecně, bez ohledu na jazyk, zatímco **speciální fonetika** se zabývá jejich tvořením v konkrétním jazyce; např. fonetika češtiny zkoumá způsoby tvoření a vnímání českých hlásek.

Fonologie

Fonologie vznikla začátkem 20. století v době tzv. krize fonetiky, která dávala v té době dosti přesný popis artikulace hlásek, který však přestával stačit potřebám jazykovědců. Nový

pohled na hlásky a jejich funkci v jazyce naznačili někteří jazykovědci již na konci 19. století. Systematicky se však této problematice věnovali představitelé tzv. pražské školy ve 30. letech, zejména pak Nikolaj Sergejevič Trubeckoj, který je považován za zakladatele fonologie. Jeho nedokončené dílo *Základy fonologie* vyšlo v roce 1939 (rok po jeho smrti). Obsahuje hlavní myšlenky fonologie, zejména definici fonému jako základní fonologické jednotky a popis systému fonologických opozic.

Fonologie si v rámci lingvistiky získala vysokou prestiž. V 50. a 60. letech byly některé její metody (popis pomocí systému opozic) převzaty i do jiných společenských věd.

Úvod: Fonologie (fonémika) je lingvistická věda, která podobně jako fonetika zkoumá zvukovou stránku přirozeného jazyka. Na rozdíl od fonetiky ji však zajímají pouze zvukové rozdíly, které mají v daném jazyce nějakou funkci (schopnost rozlišovat význam). Fonologie je nauka o funkci hlásek, zatímco fonetika je nauka o tvorbě hlásek ve zvukovém ústrojí, jejich šíření a vnímání. Hlavním zájmem zkoumání ve fonologii je **foném** – nejmenší **zvuková** jednotka, která odlišuje slova mezi sebou. Výslovnostní varianty fonému jsou alofony: V češtině se např. nerozlišují fonémy /n/ a /ŋ/ („n“ ve slově *náš* proti „n“ ve slově *banka*), protože rozdíl mezi nimi nemůže měnit význam. Vyslovované [n] a [ŋ] jsou proto považovány za alofony jediného fonému /n/. Naproti tomu v angličtině tento rozdíl hraje roli, viz např. *thin* [θɪn] (tenký) vs. *thing* [θɪŋ] (věc). Alofonní výslovnost je především zájmem fonetiky, která sleduje, jak se to které slovo správně vyslovuje, proto ji musí zajímat i rozdíly, které význam nerozlišují.

Fonologie také studuje zákonitosti, na jejichž základě dochází v daném jazyce k hláskovým změnám (alternacím) při ohýbání a odvozování slov (nestuduje však ohýbání slov samotné, to je předmětem zájmu morfologie). Např. měkčení /k/ na /ts/ (psáno <c>) při připojení přípony -e ke kmeni *matk* je způsobeno fonologickými pravidly češtiny. Množina všech fonémů, které se při ohýbání a odvozování střídají na stejné pozici daného morfému, se nazývá **morfoném** (morfofoném).

Fonologie studuje rozdíly mezi jednotlivými fonémy i zvukové jevy na vyšší úrovni (tzv. suprasegmentální jevy). Pokud mají tyto jevy schopnost rozlišovat význam slov, označují se jako **distinktivní rysy**. Přítomnost a nepřítomnost (případně i stupeň) určitého rysu u fonémů vytváří fonologickou opozici.

Literatura:

Hlavní zdroj:

Tláškal, Jaromík, *Fonetika a fonologie současné portugalštiny*, 2006, Karolinum

Strana (13-24)

Příručka – úvod do fonetiky a fonologie

Oba soubory v pdf

Doplňková literatura:

HÁLA, B., SovÁK, M. *Hlas, řeč, sluch*. Praha: SPN, 1962.

Krčmová, M. *Fonetika a fonologie' Zvuková stavba současné češtiny*. Brno, 1997.

Mluvnice češtiny I' Praha: Academia, 1986.

PALKOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny'* Praha: Karolinum, 1994.

ROMPORTL, M. *Základy fonetiky*- Praha: FF UK v SPN, 1985'

Díla od M.H.M.Mateus

1978 - *Fonética e Fonologia*. Publicação do Laboratório de Fonética da Faculdade de Letras de Lisboa b

1982, O acento de palavra em Português: uma nova proposta. In *Boletim de Filologia*,

XXVIIIb(Lisboa);

1984, *Fonologia do Galego e do Português*. Atas do I Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza (Ourense);

1991, *Fonética, Fonologia e Morfologia do Português*, Lisboa: Universidade Aberta;

1996 - Fonologia. Capítulo 4 de *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*. Organ. de Isabel Faria, Inês Duarte, Emília Ribeiro Pedro e Carlos Gouveia.

1997, *Aspetos da fonologia lexical do Português*. In A.M.Brito et al (eds.) O sentido que a vida faz. Estudos para Óscar Lopes. Porto: Campo das Letras.

1999, A investigação em fonologia do Português. *Atas do 14.º Encontro da Associação Portuguesa de Linguística* (Aveiro).

2000, *The Phonology of Portuguese* (em colaboração com Ernesto de Andrade). Oxford: Oxford University Press.

1985 - A língua Portuguesa - Unidade e Diversidade. *Atas do 1.º Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*(Lisboa).

1987 - Unidade da língua portuguesa. *Revista doICALP*. (Lisboa).

2001 - *Mais línguas, mais Europa: celebrar a diversidade linguística e cultural da Europa*. Coordenação e Introdução. Lisboa: Edições Colibri.

Soubory v pdf: Nastudovat:

Jaromír Tláškal celá učebnice

Fonética e Fonologia – článek od M.H.M.Mateus

A contribuição do estudo dos sons para a aprendizagem da língua, M.H.M.Mateus

Článek k četbě

Příručka – úvod do fonetiky a fonologie

Test:

Vyber jednu či více správných odpovědí

Fonetika – test:

Co je předmětem fonetiky

- a) artikulační, akustická a percepční stránka zvukových prvků
- b) funkční protiklady
- c) systém zvukových prostředků jazyka z hlediska jejich uplatnění

Co je to hláska

- a) obecná neznaková jednotka
- b)základní materiál, s nímž pracuje fonetika
- c) nejmenší zvukový prvek jazyka získaný segmentací promluvy

Co je předmětem fonologie

- a) zvukové prvky jazyka
- b) systém zvukových prostředků daného jazyka z hlediska jejich funkčního uplatnění
- c) užití zvukových prostředků v segmentální a suprasegmentální rovině

Která disciplína studuje funkční protiklady?

- a) fonetika
- b) fonologie
- c) tradiční fonologie

K čemu slouží funkční protiklady

- a) k segmentaci promluvy
- b) ke zjištění fonetických vlastností, které jsou v konkrétním jazyce relevantní
- c) ke zjištění tempa promluvy

Co je to foném?

- a) konkrétní realizace uskutečněná konkrétním mluvčím v danou chvíli na daném místě
- b) jedna z možných realizací hlásky
- c) obecná neznaková jednotka, nejmenší segment zvukového plánu jazyka schopný rozlišovat v rámci daného jazyka morfémy, slova a tvary slov různého významu.

Co je to ortoepie

- a) vědní obor, který se věnuje kodifikaci spisovné výslovnosti konkrétního jazyka.
- b) spisovná výslovnost.
- c) spisovný pravopis.

Co jsou to mluvidla

- a) všechna ústrojí, která se podílejí na tvorbě podmínek nutných pro vznik zvukové podoby jazyka
- b) ústrojí dechové, hlasové a hláskovací
- c) ústrojí respirační, fonační a artikulační

Co vytváří výdechový proud nutný ke vzniku mluvené řeči?

- a) dechové ústrojí
- b) hlasové ústrojí
- c) hrtan

Jaké existují typy dýchání?

- a) břišní
- b) hrudní
- c) plicní

Jak se jmenuje celá zásoba vzduchu, kterou můžeme vydechnout?

- a) kapacitní vitalita plic
- b) vitální kapacita plic
- c) plicní kapacita

Co se vytváří v hlasovém ústrojí?

- a) hlas
- b) soustavy svalů
- c) nehlasý výdechový proud

Co je to výdechový fonační proud?

- a) původně nehlasý výdechový proud, který se přeměňuje ve fonační
- b) různorodé proudy v hrtanu
- c) průchodový proud mezi hlasivkami

Co nepatří mezi hlasové ústrojí?

- a) hlasivky

- b) chrupavka prstencová
- c) horní ret

K jakému ústrojí patří nadhratnové dutiny?

- a) hlasové ústrojí
- b) artikulační ústrojí
- c) dechové ústrojí
- d) vlastní mluvidla

Která jsou vlastní mluvidla?

- a) nadhratnové rezonanční dutiny
- b) rty, zuby, dásňový výstupek, tvrdé patro, měkké patro, čípek, jazyk, spodní čelist
- d) hlasivky, chrupavka prstencová a chrupavka štítná, hlasová štěrbina

Co je to přenos mluvené řeči?

- a) zvuk
- b) sinusoida
- c) šum

Jak se nazývá nepravidelné střídání zvuku střídavým zhušťováním a zředováním vzduchu?

- a) šum
- b) sinusoida
- c) tón

Jak se nazývá pravidelné střídání zvuku střídavým zhušťováním a zředováním vzduchu?

- a) šum
- b) sinusoida
- c) tón

Jak se nazývá křivka zachycující jednoduchý tón?

- a) šum
- b) sinusoida
- c) tón

Jak se nazývá výchylka z klidové polohy?

- b) intenzita
- c) kmit

Z čeho se skládá tón?

- a) základní a svrchní harmonický tón
- b) intenzity a kmitočtu
- c) barvy zvuku

CO je to percepce mluvené řeči?

- a) Schopnost vnímat akustický řečový signál pomocí sluchového ústrojí
- b) Schopnost uvědomovat si význam jednotlivých složek na základě složitých mozkových mechanismů, které zpracovávají informace z vnějšího světa.
- c) Mechanická analýza zvuku podle výšky tónu.

